

šanja kultur, ki so predvsem navezane na zemljo, so animistične in posedujejo materno pravo, in kultur z očetovskim pravom, s prosto in daljno trgovino in aktivnimi osebnostmi; da so kulture z najbogatejšo in najmnogoličnejšo zgodovino tudi po rasi najbolj prepletene; in da iz te dvojne prepletenosti vzraščajo ločitev kast, stanov, razredov, delitev dela in najvažnejši motiv za postanek višje kulture. (Prim. k temu: Graebner, *Das Weltbild der Primitiven* 1924.) Šele iz teh križanj in prepletenosti nastanejo nasprotja in napetosti, ki se izražajo v postanku visokih kultur. Z nivelacijo teh nasprotij gre vzporedno dviganje politične državne oblasti, ki postaja vedno bolj odločujoč faktor. Kako je bil prvotno politični moment (ne gospodarski in ne krvni) glavni razlog za postanek kast in stanov, treba primerjati samo Gumplovicza, Maksa Weberja in Troeltscha. Politični moment je segal celó v metafiziko, religijo, socialno etiko itd. in postal regulator tudi gospodarskega reda in življenja do konca absolutistične in markantilistične dobe. Kajti tudi »kapitalizem« je do takrat bil instrument političnih sil in interesov, sil, ki nikakor niso utemeljene v ekonomskih vzrokih. Kako daleč v današnjo dobo segajo taki »politični momenti«, je lepo izkazal Schumpeter (*Soziologie des Imperialismus*) na svetovni vojni in njeni predzgodovini, koje politično ozadje še nosi znake in duha absolutistične dobe evropske zgodovine. — Šele v dobi »visokega kapitalizma« (premoga) se začneja vedno bolj uveljavljati epoha, ki jo smemo predvsem imenovati »ekonomistično«; njene zakone je Marx ne samo naturalistično potvoril, ampak tudi napačno posplošil na celotno zgodovino.

S tem naj zaključim sociološki, teoretični uvod ter prehajam na specielno in konkretno obravnavo »sociologije umetnosti«. (Dalje.)

RELIGIOZNI OBRAZ ANATOLA FRANCEA.

DR. A. D—K.

»... V tem trenutku se vdajam veri, da je onstran življenjskih mejá drugo skrivnostno življenje, med katerim človeška duša v sreči in v dovršenem spoznanju nadaljuje svoja nepopolna zemeljska potovanja...

Dragi učenik, oprostite moji misli, ki se mora za vse zahvaliti vam, ako se oddaljuje od vaše pred tem tajinstvenim problemom onostranstva!... Vi menite, da se boste ves razpršil v nič, se zgrudil v veliko črno praznino... Jaz pa vas preveč ljubim, da bi mogel to dopustiti!... Vêrujem, da v kratkem vaša duša poletí tja gori proti sinjemu svetlemu nebu, oproščena težke telesne teže...

Pri Baskih je v hišnih krovih med opekami narejena odprtina, da ob smrtni uri propuščá

dušo domačinov. V strehi Béchellerie¹ iščem manjkajoče škrli, koder v kratkem odide vaša duša iz svojega telesa.

Domisljije razgrete glave!... Učenik, kaj hočete!... Za seboj imam toliko vekov verskega mišljenja. In kot nedostaten učencec čutim potrebo, da vpijem svojo boleost Njemu, ki me presega, da molim za vašo srečo...

Katoliška cerkev narahlo šepetá v trenutku, do katerega ste dospeli vi, svoje molitve za umirajoče... V spominu na to mi je duh ves versko prevzet in odpiram liki mašno knjigo »Epikurov vrt« in čitam počasi v noč nekaj stavkov, jasnih in čistih nalik molitvam, tega moža, ki ga obhajajo smrtne težave...

Na ta način se je poslavljá v dolgem članku od pokojnega odlični častnik in nadarjeni pisatelj Roland Ergère (*Figaro*, 25. X. 24.), medtem ko je pisec »Epikurovega vrta« z materinim imenom na ustih ugašal za ta svet, in zaključil z lepo besedo Franceovega »Marjinega glumača«:

»Gospod, ker vam ugaja, da umre, dodelite mu rajsko veselje.«

Jakob Thibault (1844—1924), s pisateljskim imenom Anatole France, je bil po svojem rojstvu konservativec. Ob njegovem sprejemu v Francosko akademijo se je slavnostni govornik Gréard spomnil Anatolovega očeta Noëlá Thibaulta, rekoč: »Vaš oče, Vendejec iz Bocage-a, je bil mož strogo rednosti in monarhičnega prepričanja.« Bil je namreč vojak kraljevske straže pod Karlom X. in v svoji poslednji knjigi spominov »Cvetoče življenje« (*la Vie en fleurs*) pripoveduje slavni pokojnik, da je njegov oče občudoval odlok Hipolita Fortoula, naučnega ministra l. 1852, in dostavlja: »Kot vnet katoličan je moj oče odobral preosnovo, ki je po vsej priliki šla na roko Cerkvi na stroške vseučilišča.«

Iz prve svoje vzgoje je ohranil »jako visok pojem o нравstveni vrednosti krščanstva«, kakor utegnemo čitati v njegovem Tréguierskem govoru. Sam se je nazval redovnika modrijana. Izpočetka je globoko častil svete reči in si dolgo časa dajal »mamilo živega verovanja«, kakor se izraža v uvodu k verzificirani drami Korintska svatba, ki ponazoruje spopad med grškim poganstvom in mladim krščanstvom. Prepričan, da veda ne bo nikoli nadomestila vere, je ponovno izrazil svojo žalost, da nima več vere. Kar je dejal o Renanu, velja o njem samem: »... živo čuvstvo božanstva, tajen nagon po dušnih potrebah in kot objektivna pobožnost. Ta dvojna narava pa se javlja v Ernestu Renanu z nenavadnim bogastvom. Dasi je tuj slehernemu občestvu vernikov, vendar ima v najvišji meri religiozno čuvstvanje. Ne da bi veroval, je neskončno sposoben dojeti vse možnosti ljudskih verovanj« (*La Vie littéraire*, I. 323).

¹ Posestvo A. Francea pri Toursu.

Njegova milina in rahločutnost sta tesno sorodni z Racinovo in sta krščanskega izvora. Nadalje je tudi njegova tenkoumnost povsem bogoslovska, njegova zgovornost spominja na propovednika, njegova radoznalost na izpovednika.

Kot dete je mislil na apostolstvo in na pridiganje, in da bi posnemal sv. Simeona, je sedal na vodovod v kuhinji, odkoder pa ga je postrežnica vselej naglo pregnala. Resno nanzanja svoji materi, da je sklenil postati velik svetnik, kakor poroča J. Roujon v 44. številu. *Revue Hebdomadaire* (1924). Vse, kar zadeva bogoslovje in sholastiko, ga navdušuje; z grešno radovednostjo iztika okoli čudežev; neznansko ga miče vedeti, iz česa obstoji čudovitost. Brez konca in kraja je čital življenjske svetnikov, *Zlato legendo* Jakoba de Voragine, in ker je tolikanj prepojen z religioznim slovstvom, ume kakor malokdo posnemati slog posvečenih pisateljev. In prvi spis 15 letnega Francea nosi naslov *La Légende de Ste Radégonde*, ki pa ne bo ponatisnjen v zbranih delih (25 zvezkov).

Vsa njegova vnvanjost in okolica razodevata to stran njegove duše. Prepustimo besedo Paulu Gsellu (*Propos d'Anatole France*, p. 150):

»Vstopiš. Čutiš se v kapeli. Skozi položena stekla starinskih grbov pronica tajinstvena luč. Ta pritajena svetloba leno polzi na nizek strop, prevlečen z vtisnjenim in pozlačenim usnjem. Obliva ciborije, kelihe, monštrance, patene, kadilnice, ki jih kar mrgoli v številnih izložbah.

A. France je neugnan zbiralec verskih predmetov. Ni ga smrtnika, čigar okus bi bil bolj svečeniški. Najprej stanuje kot bogaboječ puščavnik na kraju gozda. Sicer je to srčkan gaj: Bolonjski les. Tu je videti več favnic in vražic nego divjih zveri.

Oblečen je v dolgo duhovsko haljo... Na glavi mu čepi večna čepica kakor opatom v cerkvah: res pa je, da je rdeča liki požar...

Kadar je praznične volje, se mu to žametno pokrivalo izzivalno priostri. Kakor da je pokveka tiare ali da posnema benečanski *corno ducale*. Včasih, ako se mu glas posmešno zabarva, mu klobuk brezkravec privzame veličast pskenta, s kakršnim so se ponašali egiptovski faraoni. ... Mladim pisateljem in starim prijateljem, ki prihajajo poslušat njegove slastne pomenke, propoveduje svojo prizanesljivo modrost... In nikdar ni cerkveni govornik z onoliko maziljenostjo nasvetoval vere, s kolikršno France graja praznovrstvo... Ob takih prilikah se rad nasloni na steno, okrašeno z italijanskimi slikami: svetniki okoli Device, ki neguje otročička. Tu vidiš tudi dva angelčka iz poslikanega lesa, ki prhutata in se poigravata...«

Pokojni skeptik in pironist je, kakor rečeno, ljubil katoliško veroizpoved. Ni li pisal o zadnjih trenutkih proslulega dramatika Jeana

Racina: »Dasi je dotlej imel pred smrtjo strah, ki trpinči zlasti bitja žive domišljije, ji je vendar neustrašeno zrl v oči, ko jo je videl od blizu. Tu imamo zgled tega, kar duhovni nazivajo stanje milosti božje. Imel je vero. V smrti pa krščanstvo slavi svojo zmago. Ker vrši vse življenjske čine zgolj glede na poslednjega, ima zanj največje pripomočke« (*Le Génie latin*, p. 163. V drugi izdaji: precej velike pripomočke).

Genljive besede je pisal o Hoji za Kristom:

»Samotar, ki je spisal to delo, je globoko poznal življenje... Bolje je poznal strasti nego tisti, ki jih čutijo, kajti poznal je končno njih ničnost. Njegovi izreki so dušeslovni biseri, ki se jim poznavalec divijo. To je knjiga najboljših, ker je knjiga nesrečnih. Ni ga zanesljivejšega svetovaleca niti presrenejšega tolažnika!« (*Vie litt.* I, 349).

Glede kitice v pesni *Dies irae*: »Ti, ki si odvezal grešnico ter odpustil razbojniku, si tudi meni dal upanje,« pa izraža svoje občudovanje in spoštovanje za to neskončno pametno krščansko moralo (*Ib.* II, 9).

Nekega dne je očital lani umrlemu Mauricu Barrèsu njegov početni skepticizem in mu dal nauk krščanske ponižnosti: »Zmislil vesolja nam je docela neznan; morda smo bacili in vibrioni, vseмирskemu redu za napotje. Morda... Ampak, kakor pravi Martin, ki je bil modrijan (*Voltaire, Candide*): obdelujmo svoj vrt. Z življenjem ne kaže delati poskusov. Živeti je treba. Imejmo preprosto sree in bodimo ljudje dobre volje. In mir božji bo z nami« (*Ib.* IV, 229). Barrès je slušal učitelja ter ostal veren in l. 1883. napisal navdušeno brošuro o Franceu.

Slično je v novemb. številu (1924) *Gazette Française* katoličan Ariste zahvaljeval rajnika za razvedrilo in tolažbo, katero je v žalostnih urah našel v njegovih knjigah.

Mladi katoliški kritik, Henri Massis, se je v knjigi »*Jugements*« obregnil ob Francea zaradi spisa *La Révolte des Anges*. France bi bil lahko odgovoril kakor svoje dni Barrès glede svojega *Jardin de Bérénice*: »Da, gospa, nenravnost sem vzel za vehikel svojih idej«. Massisu pa je bilo hitro žal, da je napadel starega mojstra zbog »nečloveškega človečanstva«; med vojno je v bojevniskem kroju odšel v Béchellerie na poset. France ga je pa objel, šepetaje mu na uho: »Sicer pa nisem povsem uverjen, da nimate morda vi prav« (*J. d. Débats*, 31. X. 1924).

Eden najstrastnejših borcev katoliške ideje, pesnik Charles Maurras, je ob nekem jubileju obelodanil brošurico: *Anatole France, politique et poète*, kjer povzdiguje Francea pesnika više nego kdorkoli:

»...Tako ne opaziš te obilice bogatih snovi. Kajti urejena je na dovršen način. Vse je na svojem mestu, slednja podrobnost se skrrije ali se uravna s pošteno skromnostjo

nekdanjih dobrih vzornikov. Po malem pa vendar opaziš, da je tu precejena ter zgoščena žetev celotnega veka proste misli in sistematičnega izkustva. Vek vsi vekovi! Kdo je govoril kakor France o vojski zvezd in o teh vedah neba, ki so najstarejša pridobitev človeštva? Kdo je govoril bolje od njega o novorojenih panogah? Kdo je razsipal plamene domišljije in pameti najnovejšim dogodivščinam človeškega duha? Kdo je netil, kdo podžigal naše dvome, naše probleme in naše domneve o razmerju človeškega jezika do svetih bajk? Nihče drugi tako kot on, ne živec ne mrtvec, ne Fénelon, ne Fontenelle, izza divnega Platona...»

France ima neprisiljen verski poudarek, prim. novelo *Le Jongleur de Notre-Dame*, ki jo je pisec teh vrstic poslovenil l. 1921. v *Slovencu*, nadalje *Le Christ sur l'océan*, natisnjeno l. 1904. v zbirki z naslovom *Crainquebille, Putois, Riquet*. Še več: v *Pingvinskem otoku* je France celo napisal, da »svobodnomiseleci najčešče ne mislijo svobodno iz vzroka, ker sploh nič ne mislijo«.

Slednjič je kaj zlo govoril o Lutru, »nemškem menihu, napihnjenem od piva in teologije... debeluhu v čepici, pijancu in prepirljivcu«, kakor tudi o Kalvinu, »dolgem in suhem doktorju iz Ženeve... hladno besnem zaletelu, heretičnem sežigalecu heretikov, najljučjem neprijatelju miline« (*Upor anglov*, 238—239).

Preden zaključim te odlomke o blestečem kritiku, publicistu, pesniku, romanopiscu, naj navedem še naslednjo troperesno deteljico njegovega *creda* po nekem letaku iz lanskega maja:

»...Mislim, često sem že tako dejal, da vojna ni večna človeška nujnost. Želim, upam, čutim in slutim bodočnost miru in sloge med narodi enake izobrazbe.

Pripravljajmo ta zaželeni mir. Ogibljimo se stare poslovice in recimo rajši: Ako hočeš mir, moraš pripravljati mir!...

V trpkosti dvoma, sredi splošnega zla, pod praznim nebom, velike duše pobožno hranijo tisto čednost, ki jo je krščanska teologija stavila v svoji modrosti nad vse druge, ker jih pač predpolaga ali jih nadomešča: upanje. Upajmo, ne sicer v to človeštvo, ki navzlic vzvišenim naporom ni zatrla zla na tem svetu, upajmo v ona nepojmljiva bitja, ki pridejo nekoč iz človeka, kakor je človek prišel iz živali...

V svojem begu nam čas rani ali ubija najbolj vneta in najbolj nežna čustva... Pusti pa nam naj vsaj usmiljenje, da ne bomo zatvorjeni v starosti kakor v grobnici. Po usmiljenju ostaneš zares človek... Naj se nam smilijo slabotnejši, ki trpe preganjanje, pa tudi srečni posvetnjaki, ker je pisano: »Gorje vam, ki se smejete!« Govorimo z usti in s srcem nesrečniku kakor kristjan Mariji: *Fac me tecum plangere!*«

Take in enake strani v duhovitem Franceovem delu je upoštevala švedska akademija, ko mu je pred tremi leti naklonila Noblovo nagrado. France, hoteč udejstviti svoj človekoljubni ideal, se je pred dobrimi dvajsetimi leti priklopil komunistom, ne da bi n. pr. odobral prelivanje krvi, kajti »morilska Pravica, pa najsi jo izvaja narod, ki se osvobaja, je vsekdar žalostna Pravica!« (*Les Matinées de la villa Saïd*, 281). Ves roman o francoski prekuciji »*Les dieux ont soif*« obsoja nasilje. Čudno, da je France ostal zvest skrajnim levičarjem. Ko je nekoč nastopil na boljseviškem shodu, pripoveduje P. Bourget (*Illustration*, 25. X. 24.), je neki latinist pokazal osnutek svetinje: A. F. govori množicam, preko njega pa Modrica leti proč in si zakriva oči, da bi skrila solze in ne videla prizora; pod sliko pa latinski heksameter:

»Tu quoque, mi fili!« sic luget Musa, fugitique. Ko pa je ob smrti velikega »čarovnika besede« prečital sklepne stihe v Korintskem ženitovanju, so se mu zdeli tako krasni, da je pre naredil šestomer:

»Tu quoque, mi fili!« sic lugens Musa perecit,

»Tudi ti, sinko!« takó je Modrica tožeč odpustila.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Troje knjig Cvetka Golarja.

Poletno klasje. Izbrane pesmi. V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna. Splošne knjižnice 4. zvezek. Str. 184.

Pastirjeva nevesta. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923. Str. 147.

Kmečke povesti. Druga pomnožena izdaja. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1924. Str. 195.

Za uvod naj povem, da so bili ti sklepi povečini napisani že pred letom, a ker se niso prav uredili v celoto, sem z njimi odlašal. Danes, ko govorimo že o Golarjevi komediji, ne moremo mimo prejšnjih njegovih del. — Zakaj o Golarju nismo mnogo razmišljali, smo njegove pesmi povprečno radi sprejemali in ni nikomur prišlo na misel, da bi si radi njih prišel s kom navzkriž, je bil znak časa. Golar je užival sporazumno priljubljenost ali vsaj strpnost. Ni razburjal. Prva njegova knjiga, *Pisano polje*, ni vtisnila močnih sledov. Šli smo mimo nje, ker nam je bila Murnova kmečka pesem bolj nova in se je zdelo, da jo Golar samo nadaljuje. »Polja« je bilo tedaj polno v vseh listih, literarnih, zabavnih, poučnih in mladinskih, enako kot bohemstva, ki ga je tista doba prav modno gojila. Pesniki, ki niso nikoli preživeli fin de siècle, so rasli iz župančičevih prvih knjig in tudi Golar ni ušel temu toku. Vsakdo je čutil, da te pesmi ne bodo nosile pesniškega poslanstva v nov čas. Golar pa se je poizkušal osamosvojiti in je tako edini, ki je preostal iz tedanjega salonskega kmetovanja. V